

u odnosima između Hrvata i Srba te velikom strahu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od opasnosti od lakih osuda zbog nacionalizma što će se kasnije i pokazati.

Dosta prostora autorica posvećuje prvom velikom štrajku u Jugoslaviji nakon 1945. u rudnicima Trbovlje – Hrastnik i Zagorje. Uzroci nisu bili samo nezadovoljstvo rudara i njihova vodstva s uvjetima rada i plaćama, nego i protujugoslavensko raspoloženje te osjećaj da je Slovenija zapostavljena. J. Broz Tito je na sjednici IK CK SKJ 6. veljače 1958. prvi put priznao da se širi nacionalizam, iako je naglasio da je to zapravo upereno protiv vodstva u Beogradu, dakle federativnim tijelima, a ne prema Srbima. Nasuprot zaključcima 6. kongresa SKJ zauzeo se za povratak revolucionarnim metodama. (187) Autorica zaključuje da su se potkraj 1950-ih produbile suprotnosti između zastupnika federalizma i centralizma, što se pokazalo početkom 1960-ih. Svako razmišljanje vođa SKJ o potrebi za sustavnim reformama, smatra M. Režek, kočio je strah zbog mogućeg gubitka vlasti. (202)

Riječ je o vrlo pitkoj knjizi, a posebnu pozornost izazvat će jer je M. Režek prva povjesničarka koja je svoj rad u potpunosti posvetila razdoblju koje je dosad bilo u sjeni onog prethodnog, tj. razdoblju do sukoba s Informbiroom. Koristila je sjećanja, kongresne i plenumske materijale SK Slovenije te arhivske dokumente. Moglo bi se joj prigovoriti zbog prevelikog oslonca na sjećanja sudionika u odnosu na druge vrste izvora. Osim toga, smatram da je autorica, osim federalnoj i republičkoj razini, trebala malo više pozornosti posvetiti nižim državnim i partijskim razinama, da bi mogla primjerima prikazati kako se ostvarivala visoka politika tamo gdje su se želje i upute viših organa često sukobljavale sa stvarnošću, što je autoricu i navelo na izbor naslova knjige. Razina CK SKJ i CK SKS to ne omogućuje uvijek, pa se ponekad čini da se u nekim dijelovima teksta nije odveć odmakla od svojih prethodnika D. Bilandžića, B. Petranovića i J. Pirjevca, koji su uspješno prikazali djelovanje najviših partijskih i državnih institucija. Međutim, unatoč ovoj primjedbi smatram da je M. Režek pokazala visoku znanstvenu razinu u obradi novije slovenske i jugoslavenske prošlosti zbog čega je izazvala interes i izvan Slovenije. Učinila je korak naprijed i nadati se je da će ubuduće više povjesničara slijediti njezin primjer i prodrijeti preko 1950. godine, te magične granice koju još uvijek malobrojni probijaju i to uglavnom objavljivanjem svojih radova u stručnim historiografskim časopisima izvan dosega prosječnog čitatelja.

ZDENKO RADELIC

Slavoljub ĐUKIĆ, *Lovljenje vetra, Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2001., 272 str.

Knjiga Slavoljuba Đukića objavljena je upravo na početku postmiloševićevskog razdoblja u Srbiji početkom 2001. godine. Knjiga se sastoji od dva dijela, od kojih prvi dio čine tekstovi iz prijašnje Đukićeve knjige o D. Ćosiću *Čovek u svom vremenu*, objavljene još 1989. godine, kada je Ćosić bio u svojevrsnom "disidentskom" razdoblju, dok drugi dio obuhvaća razgovore autora sa Ćosićem poslije 1989. godine, te dijelove njegovog dnevnika i razne druge privatne bilješke. U drugom dijelu je uz osta-

lo prikazana njegova aktivnost u procesu raspada Jugoslavije, zatim dolazak na mjesto predsjednika krnje Jugoslavije sredinom 1992. godine, te priča o njegovim slaganjima i sukobima sa Slobodanom Miloševićem u tom razdoblju. Knjiga ima važnost i za hrvatsku historiografiju jer u seriji razgovora sa Slavoljubom Đukićem D. Ćosić otvoreno progovara o procesima rađanja (veliko)srpske ideologije, o sporovima oko percepcije s drugim narodima o jugoslavenskom pitanju, a jasno se oslikava "novi kurs" srpske inteligencije, većinom oko SANU-a, koji je ponudio svoj put izlaska iz jugoslavenske krize, inzistirajući na srpskoj obnovi i Jugoslaviji na novim temeljima, u kojoj bi bila neosporna srpska dominacija. S nekim kritičkim stajalištima prema tvrdnjama D. Ćosića iznesenim, između ostalog, i u ovoj knjizi, hrvatska historiografija se upoznala u *Dijalozima* 9, gdje je problematiziran njegov odnos prema A. Rankoviću kao i dometi njegove polemike s D. Pirjavcem početkom 60-tih godina, tadašnjim glavnim slovenskim intelektualcem. (vidi: Olivera Milosavljević, "Jedno (ne)razumijevanje Jugoslavije: Ranković na prekretnici", *Dijalozi povjesničara istoričara* 9, Vršac 2004., 417.-431.; Latinka Perović, "Kako su se izražavali različiti politički interesi u Jugoslaviji? Polemika između Dobrice Ćosića i Dušana Pirjavca 1961/1962. godine", Isto, 189.-209.)

Na početku svojih razgovora sa Đukićem D. Ćosić opisuje svoje sudjelovanje u partizanima u Srbiji, a zatim svoju funkciju "profesionalnog agitpropovca" u CK KP Srbije poslije rata. Nakon objavljivanja romana *Daleko je sunce* 1951. godine Ćosić se odlučuje za književničku karijeru. Upravo tih godina posebno je zanimljiv njegov dvomjesečni boravak na Golom otoku u posjetu logoru informbirovaca 1952. godine, jer je želio literarno oblikovati njihovu "dramu i tragiku", kako se sam izrazio u razgovoru s Aleksandrom Rankovićem. Poslije razgovora o M. Đilasu, kojemu predbacuje potpuno neracionalnu pobunu protiv partijskog vrha, dolazi epizoda kada ga Josip Broz Tito poziva na dvomjesečno putovanje brodom "Galeb" u afričke zemlje 1961. godine jer je na tom putovanju "politički oportuno potreban jedan književnik i intelektualac". Prvo indirektno političko djelovanje Ćosić je izrazio u polemici s Dušanom Pirjavcem, najistaknutijim slovenskim intelektualcem, na nagovor Tita, u kojoj se tada na prikriveni način vodila borba oko novog ustroja Jugoslavije, zbog najave novoga jugoslavenskog ustava (1963.). Zastupajući stajališta da je svaka manifestacija posebnog, tj. nacionalnog u pravilu retrogradna, smatrajući *socijalističko jugoslavenstvo* kao viši oblik integracije, Ćosić je zapravo iznosio mišljenje tadašnjega partijskog vrha, zapravo Tita, kojemu su se suprotstavljale reformske snage u partiji, a čime je on zapravo želio ispitati pravo stanje stvari. U pitanju je bilo različito gledanje na pojam nacije i jugoslavenstva, u partijskom vrhu i nekih predstavnika republika. Politički pad A. Rankovića 1966. godine na Brijunskom plenumu je, prema Ćosićevu mišljenju, bila ta prekretnica u kojoj je on raskrstio za sva vremena s "iluzijom jugoslavenstva". Na 14. sjednici CK SK Srbije 1968. godine on je otvoreno progovorio protiv jačanja federalističkih tendencija, zbog republičkih granica koje se pretvaraju u državne i etničke, a po kojima je Srbija svedena u granice koje nisu etničke ni povijesne. U svojim pismima Predsjedništvu CK SKJ, Titu i drugima Rankovićev pad opisuje kao pad Srbije, njegovu smjenu kao udarac za srpski narod. Takvo stajalište značilo je neizbježno raskid s partijom, a time se promijenio i Ćosićev položaj, koji postaje partijski disident.

Poslije udalžavanja iz javnog života, Ćosić nalazi utočište u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU). U drugoj polovici 80-tih godina Ćosić je inicijator osnivanja Odbora za obranu slobodne misli. U svojim kontaktima s predstavnicima slovenske inteligencije krajem 1985. godine, konkretno oko uredništva časopisa *Nove revije*, u borbi za demokratizaciju zemlje Ćosić postaje svjestan antijugoslavenstva Slovenaca i njihova osjećaja ugroženosti. U svojim pismima Niki Grafenaueru i Spomenki Hribar,

slovenskim intelektualcima, on optužuje njihovo udaljavanje od Jugoslavije i najavljuje osnutak srpskoga nacionalnog programa, dok su Slovenci govorili o srpskom hegemonizmu koji jača i jugoslavenstvu kao "o pitonskom zagrljaju, ljubavi koja guši i lomi kosti". Iako nije bio jedan od tvoraca Memoranduma SANU-a, njegove ideje o položaju Srbije u Jugoslaviji bile su istaknute u tekstu Memoranduma. Proglašavajući Jugoslaviju teškim bolesnikom i neizvjesnim društvom, Ćosić traži vraćanje Srbiji kao nacionalnoj državi srpskog naroda, te negira bilo kakav suverenitet autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu, čime javno odbacuje Ustav iz 1974. godine. Pojavu Slobodana Miloševića na političkoj pozornici Srbije i temelj njegove popularnosti Ćosić tumači time da je on jedini srpski političar poslije Rankovića koji je stao na stranu jednog nesretnog i poniženog naroda. Tih godina Dobrica Ćosić stječe položaj ideologa srpske nacionalne misli i nacionalnog autoriteta, te se za njim otimaju sve novoosnovane srbijanske političke stranke, pri čemu su najuspješniji Miloševićevi socijalisti, gdje Ćosić zadržava položaj "nezavisnog intelektualca". Zanimljivo je da je Ćosić tada simpatizirao Antu Markovića, iako nije vjerovao njegovim reformama. Ćosić kaže da "uz sve dobre namjere Ante Markovića, na ruševinama brionske Jugoslavije nije moguća nikakva reforma". Posebno je zanimljivo njegovo razmišljanje o Jovanu Raškoviću, vodi srpske stranke u Hrvatskoj, s kojim je dugo prijateljevao i kojeg opisuje kao mirotvorca i čovjeka na mirotvornoj "gandijevskoj liniji". U svojim razgovorima sa Slavoljubom Đukićem Ćosić se osvrnuo i na razgovor s muslimanskim intelektualcima u Sarajevu početkom 1991. godine, koji su izražavali veliki strah od srpskog nacionalizma. Evo kako D. Ćosić odgovara na pitanje autora o krivnji za rat. "Slobodan Milošević nije krivac za izbijanje rata, a najmanje su za taj rat odgovorni srpski intelektualci, ili Memorandum SANU, koji nije usvojen... Krivci za rat su separatisti, najprije Slovenci. Oni su svoje otcepljenje počeli napadima na Armiju i ubijanjem nesprenih srpskih vojnika (Ćosić smatra vojnike JNA srpskim vojnicima, op. a.). Za njihovim primjerom krenuli su i Hrvati blokiranjem kasarni i etničkim čišćenjem... Pa Muslimani napadom na vojne kolone u Tuzli...". Svoj izbor za predsjednika SRJ sredinom 1992. godine Ćosić tumači poboljšavanjem "međunarodne krvne slike SRJ". Osvrće se i na Ženevsku deklaraciju potpisanu u Ženevi s Franjom Tuđmanom, što je napadnuto u srbijanskoj javnosti kao nacionalna izdaja. Iako su se Ćosić i Milošević slagali u nekim političkim potezima (usvajanje Vance-Owenova plana za BiH), za Miloševića je Ćosić postao pretežak teret, pa ga je jednostavno odbacio. U zadnjem dijelu knjige Ćosić progovara o Kosovu i svojim vezama s njim.

Na kraju za razumijevanje Ćosićeva mišljenja o Jugoslaviji kao multinacionalnoj zajednici dajem njegov odgovor na pitanje kako će se zvati država Srbija kada joj se pripoje srpska etnička područja (iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine) u buduću federaciju srpskih zemalja – Ćosić odgovara: "Zašto bi to bila Srbija – možda bi to bila Jugoslavija?"

ŽELJKO KARAUŁA